

TATA

„...igenis felelősek vagyunk és maradunk az előttünk járók tetteiért mindaddig, amíg el nem mondjuk a történetüket. A gyermekeinknek, az iskolákban, abban a szűkebb és tágabb közösségekben, amelyben élünk, a családunknak. [...] mindaddig, amíg a történelem közös történeté nem válik számunkra...”

(VISKY ANDRÁS)

■ Tata. Ez azt jelenti, gyerek vagyok, még csak nem is kamasz, még ez az, ami jelentésszerű, még nem nagyapa, nem Elek bácsi, nem a beszélgetőtárs, a tudós, a közéleti személy, azaz: nem a másé, még egészen a mienk, az enyém. Az a Tata, aki még mesélt, akiből spontán, saját akaratából – vagy Mama kérésére? – még előjöttek a fogság történetei, az a régmúlt, ami összekötötte a majdani ezredvéget a század közepével, a gyerekkorom sötét nyolcvanas éveit az ő sötét negyvenes éveivel, melybe húszas-harmincas évekbeli fejjel, de személyiségében egészen régi, egyszerre felvilágosult és romantikus háttérrel, majd egy tragikus fiatalság kemény, konok túlélési reflexével, mégis derűjével, mégis kitartásával, mégis tudatosságával, maga alakította helyfoglalásával és életvitelével belelépett. Ezek a legrégebbi emlékek. Vonatút a fogság felé, elosztó-gyűjtőtábor valahol Moldvában, további vonatút, tábor, majd az Ural: nyilvántartási szám i/92551, Magnyitogorszk hadifogolytábor, Cseljabinszki régió, Oroszországi SZSZSZK / L-257.

Pár konkrétum, amit később nekem már kelletlenül idézett fel, amikor fiatal felnőtt fejjel kérdeztem, rögzítés reményében. Fogolytársak, akik dohányra cserélték ételadagjukat, éhezők, akik gépolajas kukoricadarát ettek – és behaltak. Majd rettentő hidegek, (esetenként opcionális, de csak annál rosszabb) kényszermunka, éhezés, káposztaleves, vérhas, további halottak. A mítoszok, melyeket már jórészt nagyanyám mondott el: ahogy titokban kúsztak az örök tűzhelyéhez, szemet lopni a vérhas gyógyítására. Tébécés megbetegedése, egy – szintén fogoly? – orvos (vagy az NKVD?), aki mindössze egy év fogság után hazaküldte. Hónapig tartó hazaút menlevéllel, akadozó vonatokon, megérkezés apja, anyja, bátyja nélküli otthonába, szélsőséges szegénysége és súlyos betegsége. Újabb orvos, aki az éppen megjelent antibiotikummal, légmellel kigyógyította. Diáksága és hamarosan nagyanyámmal való kapcsolata. (Klárrika, maga itt tudná hagyni Erdélyt?) Életre szóló fizikai fegyvelme, a hidegvizes mosdás, a reggeli-esti torna, déli séta, koplalások, diéták, rövid, de szent déli alvás, minden hétvégén tizenöt-húsz kilométer gyaloglás (elmegyek járn) és persze a rendszeres munka – hajnaltól délig és kora délutántól estig.

Az írógép csattogása mindennap, éveken, évtizedeken keresztül (Seidel és Neumann Erika M, 1936-os modell. Nem tudom, hova lett). A sátorlap, a bakancs, zsír a bakancsra, a mogyoróbot, a narancssárga csehszlovák sátor és az alumíniumdoboz-készlet – a túrázó járuléka –, a valaha divatos, nyugatias ruhák, kalapok, autók – a Töfi, a Skoda, a Piroska – az úriemberéi. A régi állóóra, a festmények, kucsma, özönvíz előtti lámpás rádió, lemezjátszó és lemezek, *Sylvia* (a *Csárdáskirálynő* címe románul, de magyar szöveggel), kristálypoharak és karácsony a polgári oldalon, de lábszj, páca, pánkó, hajdúkása, sóbafótt, tordai sós és tordai szőlő (ma is megvan!), tordai pecsenye a népi oldalon. A könyvek, a plakettek, a milliónyi apró műtárgy, a cigarettatartó bádogszelence, melyet ezüstnek meséltek, a papír-

vágó kés, melyet tisztának, az örökké élettel teli Mikó-kert (az „erdő”) az ablak alatt, garázsok, fák, virágok és varjak a hideg, huzatos, sohasem záródó ablakkeret mögött. Az ötvenes, hatvanas évek visszamaradt, kissé már megkopott tárgyai, dizájnja, esztétikája.

A Lakás! A Lakás! Talán azért kellett elvesznie, hogy emlékeimben megmaradhasson? Gyermekkorom elvarázsolt kastélya, melyet felszámoltak. A kicsiny tér, mely nagynak tűnt akkor, majd egyszerre zsugorodott és fejlődött, ahogy nőttem. Titkok helye, végtelen zezugok, kicsinyen belül még kicsinyebbek. Nagyanyám szobája óriásinak tűnt, felnőttkoromban már egészen kicsinek, de nagyapámé már akkor szűk volt, talpalatnyi hely, szűk sáv az ágy, íróasztal, fotelek, dohányzóasztal (használaton kívül) és a könyvespolcok között, az ágy fejénél a szürke tárcsás telefon (Kolozsvár, 16573). A történelmi kötetek, francia forradalom, felvilágosodás, Napóleon, Kőrösi-mappák, végeérhetetlen Téka-sorozat, a Brehm, színes képekkel. A könyvek, a könyvek kérge a rengeteg könyvespolcon, rajtuk helyenként képek részleteivel, könyvsorok és könyvrakások, a fotelek és az eltorlaszolt balkonkijárat előtt is könyvek, később könyvek az előszobában, a mennyezet alatt, körben a falakon, könyvek.

Amikor náluk laktam, néha korábban is, majd folyamatosan ötödikes koromtól – miért is? a családi gondok vagy a központi iskolába íratás céljából? –, második otthonomra találtam. Megvoltak még a korábbi, örömteli, működő családi élet nyomai: egymás becenéven szólítása – Maci, Cádi, Mókus és Cicus –, a lányok gyerekkori könyvei, játéka, néhány fénykép, a fiatal házások egykori tárgyai, a fény, a hangulat. Játék öt-hat-hét évesen, szeretet, nevetés, öröm. Fiatalos öregség az első unokával, legényes, közvetlen. Majd merevebb, súlyosabb korszak, folyamatos feszültség közte és apám között. Saját, valószínűleg máshonnan jövő feszültsége, amelyben látható módon nyomasztotta az új helyzet, ugyanis én, az újabb gyerek a háztartásban. A fegyelemre szoktatás elvetélt kísérletei. A reggeli hideg víz (meg kell edződnie, fiam!). A feleség türelmes engedelmissége a férfiúi autoritással szemben.

A freudi szuperegót a mai napig az ő arcával képzelem el.

A reggeli kávék hatalmas gázkályhán főzve, összel-télen villanyradiátor, a bádogfazékban vízmelegítés, kamillatea. Kicsiny, meztelen polgári kultúra egy nagyon sötét, hideg, polgáriatlan korban, meghúzódva egy földszinti lakásban, és hétvégente a természetben – a névtelen menedékben. De kinyilvánítva is, sőt nagy-nagy tiszteletet parancsolóan és ugyanakkor személyes varázssal: az ízlést, úriemberséget és annak hatását nem lehet hatalmi szóval megváltoztatni.

Ennek meghosszabbításaképpen a befolyása, a kapcsolatai: amikor iskolába írtattak, és a közbenjárására már az első félóra sorakozó után rögtön egy másikba, közelebb esőbe. Amikor szüleim Nagybányára kerültek, de rövidesen áthelyezték őket Kolozsvárra. Amikor apám külföldön keresett pénzt visszatarították, és ügyvéd kellett. Amikor anyám megbetegedett, és bejárás kellett a kórházakba.

De nemcsak kapcsolatok, hanem közvetlen részvétel és gondviselés is: amikor igazi bőr focilabdát vett születésnapomra, és elemista osztálytársaimmal együtt elvitt focizni egy igazi focipályára, sőt egyszer egy – igen lankadt – igazi meccsre. Amikor beíratott dzsúdózni, ki nem hagyva az edzővel való férfias eszmecserét. Amikor felnőttként megosztott velem pár férfititkot, örömtelit és szomorút egyaránt. Az igazi gazdagság érzete, hogy van valaki, aki a háttérből gondol rád, és minőségileg mást, jobbat lát bele az életedbe. Sőt ennek jelét is adja. Ahogyan engem is mintegy örökbe fogadott. Ahogyan felnőttkori döntéseimet, bár elveivel ellenkeztek, elfogadta. Ahogyan anyámat védte.

Máig is tartó ismertsége, a szakmában, az olvasóközönség körében, a leköszönő egyetemi személyzet között, annak akár Bukarestig elért visszhangja: magának köze van Csetri Elekhez? Netán a fia? Ó, a Csetri Elek unokája! Domnul Csetri! Sőt

doamna Csetri! A fiam pedig, Lőrinc Elek: a dédunokája! Vicces félreértés folytán ráadásul egy ízben: talán Kőrösi rokona?

Nomen est omen. De: milyen is ez? Legtöbbször őszintén kedves, kellemes megtiszteltetésérzés, hiszen nyilván nem akárkiről és általában nem akárkitől jön a felismerés, a mögötte sejlő jelentés. Néha pedig a ki nem érdemelt, zavarba hozó tisztelet és a meg nem ugorható magas lécz. Talán a közbeeső generáció számára még kevésbé volt megugorható – bár a tiszta tízes lányok kitétek magukért. Igyekeztek folytatni a Csetri-örökséget, határozottságot, világos ítéletet, kritikus szókimondást. Annyira, hogy Bori még Eleknek is vissza-visszaszólt, igaz, csak mélyen bizalmas viszonyukon belül. Klári ellenben befele fordította ezt a szókimondást, csak magában élt fenntartással, ítélettel, találó megfogalmazással.

A Csetri-szívósság: legyűrhetetlen. A Csetri-szemek – szürkék, az egyik legritkább színárnyalat. A Csetri-fogak – nagyok, sárgák, erősek. Sok-sok mesebeli Csetri-vonás.

Halála előtt pár évvel – a végsőig tökéletesen önmaga maradt, akár Mózes („nem homályosodott meg a szeme, és nem fogyott el az ereje” – 5Móz 34,7), legfönnebb picit lelassult az utolsó egy-két évben, családi tragédiák és néhány túlélte infarktus súlya alatt – megosztotta velem akkori, alkonyati, fő életdilemmáját. Ötvenhatban őt utasították, hogy szóljon a tanuló ifjúságnak: nehogy mozgolódni merjenek.

Szólt.

Szemembe nézve most kimondta: nem tudja, jól tette-e.

De még ugyanabban a nézésben meg is válaszolta: nem lett volna esély semmire. Józan, felelős döntés volt. Megbékélt.

Nagyon megtisztelt, hogy nekem mondta el.

Mínusz tizenöt fokos hidegben ment el utoljára kirándulni, a legszebb halálba. Temetésén egyszerre sütött a Nap, és hullott a hó.

Telegdi-Csetri Áron

